

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 146-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

THE OBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE ACCORDING TO ART. 146-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Ромашкін С.І., аспірантка

*Навчально-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Стаття стосується вивчення питання визначення загального, родового та безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146-1 КК України. У статті детально проаналізовано ст. 146-1 Особливої частини КК України у частині об'єкта кримінального правопорушення, а також національне та міжнародне законодавство, зокрема: Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 № 2505-VIII, Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року, Декларацію ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 18 грудня 1992 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Розглянуто основні елементи, які являють собою визначення поняття «об'єкт насильницького зникнення». Встановлено, що насильницьке зникнення порушує не одне, а цілий комплекс прав людини, а саме право на свободу та безпеку, право не піддаватись нелюдському та такому, що принижує гідність поводженню, право на визнання правосуб'єктності, право на юридичну особистість; право на справедливий суд; право на сім'ю; право на життя. Здійснено розмежування цього кримінального правопорушення від суміжних, що передбачені розділом III КК України. Акцентовано увагу на специфічній юридичній природі ст. 146-1 КК України, а саме – наявність спеціального суб'єкта посягання та подальша відмова визнати факт арешту, затримання або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховування даних про долю такої людини чи місце перебування. Акцентовано, що прийнята ст. 146-1 КК України Особливої частини КК України була необхідною для захисту прав людини від насильницьких зникнень, захисту потерпілих та їх сімей, та є важливим кроком в захисті прав людини. Однак, за результатами дослідження зроблено висновок, що імплементована норма має ряд суттєвих недоліків, оскільки не у повній мірі відповідає вимогам Міжнародної конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р. і не відображає всі конструктивні елементи насильницького зникнення. У статті робиться висновок про доцільність та необхідність законодавчого доопрацювання ст. 146-1 КК України, та її розміщення у розділі XX Особливої частини КК України, що дозволить краще відобразити особливості юридичної природи насильницького зникнення.

Ключові слова: насильницьке зникнення, міжнародний злочин, Римський статут, порушення свободи, безпека людства.

The article deals with the study of the issue of determining the general, generic and immediate object of the criminal offense of Art. 146-1 of the Criminal Code of Ukraine. The article analyzes Art. 146-1 of the Special part of the Criminal Code of Ukraine in the part of the object of the criminal offense, as well as national and international legislation, in particular: the Law of Ukraine "On the Legal Status of Missing Persons" dated 07.12.2018 No. 2505-VIII, the International Convention for the Protection of All Persons against enforced disappearances of December 20, 2006, the UN Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearances of December 18, 1992, the Rome Statute of the International Criminal Court of July 17, 1998. The author determines the main elements that constitute the definition of the concept of "object of enforced disappearance". It's mentioned that enforced disappearance violates not the only one, but a whole complex of human rights, namely the right to freedom and security, the right not to be subjected to inhuman and degrading treatment, the right to recognition of legal personality, the right to a fair trial; the right to a family; right to life. The main distinguishing elements between enforced disappearance and other crimes provided in the Chapter III of the Criminal Code of Ukraine were determined, namely, the presence of a special subject of encroachment and the subsequent refusal to recognize the fact of the arrest, detention, or deprivation of liberty of a person in any other form or the concealment of data about the fate of such a person or his whereabouts. It is emphasized that adopted Art. 146-1 of the Criminal Code of Ukraine of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine was necessary for the protection of human rights from enforced disappearances, the protection of victims and their families, and is an important step in the protection of human rights. However, according to the results of the study, it was concluded that the implemented norm has a number of significant shortcomings, due to which this criminal norm cannot be applied in practice, since it does not fully meet the requirements of the International Convention on the Protection of Persons from Enforced Disappearance dated from 20.12.2006 and does not reflect all the constructive elements of enforced disappearance. It's concluded about the expediency and necessity of legislative revision of Art. 146-1 of the Criminal Code of Ukraine, and its placement in Chapter XX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which will allow to better reflect the peculiarity of the legal nature of enforced disappearance.

Key words: enforced disappearance, international crime, Rome Statute, violation of freedom, security of humanity.

Комплексне вивчення та дослідження об'єкта кримінального правопорушення має важливе значення для науки кримінального права. Поняття є складним та суперечливим у науці, оскільки лежить у площині філософії та права. На практиці встановлення об'єкта кримінального правопорушення дозволяє з'ясувати соціальну та юридичну сутність вчиненого правопорушення, його суспільно небезпечні наслідки, визначити межі дії правової норми, сприяє правильній кваліфікації вчиненого діяння, а також його відмежуванню від суміжних кримінальних правопорушень.

В юридичній науці дослідженням питання об'єкта кримінального правопорушення займалися ряд вчених, а саме: В. І. Борисов, М.І. Коржанський, С. Б. Гавриш, Є.В. Фесенко, А. В. Савченко, В.Я. Тацій та інші. Безпосередньо вивченням об'єкта насильницького зникнення – А.В. Андрушко, Є.М. Войтович, К.П. Задоя та інші. Однак, варто зазначити, що незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, дискусії не вщухають та потребують подальших розробок. Незавершеність теоретичних дослі-

джень об'єкта ст. 146-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), складність та суперечливість рекомендацій вчених негативно впливають на процес кваліфікації злочинних діянь суб'єктами правозастосування.

Метою цієї статті є визначення загального, родового та безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146-1 КК України.

Згідно із Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 № 2505-VIII [1] КК України доповнено ст. 146-1 – Насильницьке зникнення [2]. Питання кваліфікації насильницького зникнення, а також виокремлення складу кримінального правопорушення потребує ретельного наукового дослідження та обґрунтування. Говорячи про об'єкт ст. 146-1 КК України, зазначимо, що правильне його визначення в першу чергу сприятиме більш точному з'ясуванню змісту ознак складу кримінального правопорушення і, в кінцевому підсумку, правильній кваліфікації злочинного діяння передбаченого статтею 146-1 КК України.

Відповідно до Закону України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень» від 17.06.2015 р. № 525-VIII [3] Україна 17 червня 2015 року приєдналась до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень [3], а отже наклала на себе обов'язок враховувати норми Конвенції та інших міжнародних документів, ратифікованих Верховною Радою України у питаннях насильницьких зникнень. Стаття 146-1 КК України, прийнята у 2018 році є кроком імплементації положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року.

Коротко розглянемо визначення поняття «об'єкта» кримінального правопорушення. Так, В.Я. Горбачевський зазначає, що об'єктом злочину є суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону, на які посягає злочин, яким заподіюються або які ставляться під загрозу заподіяння суспільно небезпечної шкоди [4, с. 51]. П. С. Матишевський визначає об'єктом кримінального правопорушення не лише як суспільні відносини, а також і особисті блага людини (життя, здоров'я, фізична недоторканність, честь, гідність) [5, 76]. М.І. Бажанов вказує також, що саме об'єктом кримінального правопорушення є ті суспільні відносини, на які посягає кримінальне правопорушення, і яким таке діяння завдає шкоду, приносить збитки і які захищаються нормами кримінального права. Науковець додає, що у даному випадку важливим елементом характеристики об'єкта є саме нормативність, оскільки не усі суспільні відносини є об'єктом кримінального правопорушення, а тільки ті, які охороняються нормами кримінального права [6, с. 31]. У своєму дослідженні ми виходимо із того, що об'єктом є суспільні відносини, які взяті під охорону нормами кримінального права, на які посягнув правопорушник, а також погоджуємось з позицією В. Я. Тація, щодо викладеної автором структури суспільних відносин, яка включає три основні елементи: 1) суб'єктів суспільних відносин (носіїв); 2) предмет, з приводу якого існують суспільні відносини; 3) соціальний зв'язок як зміст відносин [15, с. 56].

У науці кримінального права найбільш поширеною класифікацією об'єктів є трьохступенева «вертикальна» класифікація, яка розділяє об'єкти на загальний, родовий та безпосередній. Цю класифікацію побудовано на основі філософських категорій про загальне (загальний об'єкт), особливе (родовий об'єкт) та одиничне (безпосередній об'єкт) [8, с. 110].

Поділ на загальний, родовий та безпосередній об'єкти дозволяє знайти відповідь на запитання проти яких саме суспільних відносин безпосередньо спрямоване те чи інше кримінальне правопорушення і яким саме суспільним відносинам таке діяння заподіює або може заподіяти шкоду.

Погоджуємось із В.Я. Тацієм, який вказує, що об'єктом усіх кримінальних правопорушень виступає не вся система суспільних відносин (економічних, політичних, ідеологічних тощо), а тільки ті з них, які в даний час охороняються законодавством про кримінальну відповідальність. Науковець зазначає, що загальний об'єкт – це змінна сукупність суспільних відносин, що прямо залежить від закону про кримінальну відповідальність. Тобто, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією певних суспільно небезпечних діянь змінюється й існуюча сукупність суспільних відносин, що утворює загальний об'єкт кримінально-правової охорони. Зазначимо, що В.Я. Тацій у своїй публікації, також наголошує, що тільки суспільні відносини як цілісна система, а не їх складові частини можуть бути визнані об'єктом будь-якого одиничного злочину, групи злочинів, а також усіх злочинів, які вчиняються у суспільстві [7, 135-136].

Говорячи про родовий об'єкт кримінального правопорушення, варто зазначити, що саме він дає змогу розділити та класифікувати усі кримінально правові норми за

вчинення кримінальних правопорушень. Як зазначають В.Я. Тацій, В.В. Сташис та М.І. Бажанов – саме цю властивість родового об'єкта використали в основі Особливої частини КК України і саме це допомогло законодавцю об'єднати норми, які встановлюють відповідальність за посягання на однорідні або тотожні суспільні відносини, в межах одного розділу Кримінального Кодексу України [8, с. 111].

Враховуючи, те що ст. 146-1 КК України розміщена у розділі III Особливої Частини Кримінального Кодексу України, родовим об'єктом цього складу злочину є суспільні відносини, що забезпечують волю, честь та гідність особи.

Поняття волі, честі та гідності є багатогаспектними та розглядаються з різних сфер – права, етики, філософії. О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк визначають поняття «воля людини» як право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством, право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 19 і ст. 23 Конституції України), як гарантовану можливість реалізації нею таких конституційних прав і свобод як, зокрема: свобода та особиста недоторканність, право на невтручання в її особисте життя, свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання (ст.ст. 29, 32, 33 Конституції України) [9, с. 453].

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 № 1382-IV кожна людина має право на свободу пересування, тобто вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом [10].

Під визначенням поняття «честь» розуміємо соціальну оцінку людини, її якостей, яка є наслідком її поведінки, а також ставлення до оточуючих та суспільства, як гідна поваги і така, що відповідає моральним принципам, а також сукупність моральних принципів, якими керується людина у своїй поведінці [9, с. 453].

Зазначимо, що відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності, а ст. 297 Цивільного кодексу України визначає, що гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Право на повагу до його гідності є одним із небагатьох абсолютних прав людини, тобто таким, яке за жодних обставин не може бути обмежене [9, с. 453].

Перейдемо до дослідження класифікації кримінальних правопорушень, передбачених розділом III Особливої частини КК України. Так, А.В. Андрушко вказує, що серед науковців немає єдиного підходу до класифікації злочинів, передбачених розділом III Особливої частини Кримінального Кодексу України [12, с. 121].

Андрушко та С.Д. Шапченко приходять до висновку, що назва розділу III Особливої частини КК України повною мірою не відповідає його змісту, оскільки честь та гідність особи не є безпосередніми об'єктами жодного із злочинів, відповідальність за які передбачена розділом III Особливої частини КК України [17, с. 105].

В.І. Борисов та В.А. Козак, виходячи із специфіки безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України, виділяють такі групи злочинів проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини та незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст.ст. 146–148, 151 КК); торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст.ст. 149, 150, 150-1 КК) [13, с.79; 14, с. 88].

Необхідно звернути увагу на позицію В. А. Бортник, що вважає захист честі та гідності особи передбачений чинним Кримінальним кодексом України не повною мірою ефективним, оскільки в диспозиціях одних статей Особливої частини КК України досліджувані поняття

представлені безпосередньо (ст. 120, 161, 365, 387 КК України), а в інших – ні: посягання на честь та гідність поряд з основним безпосереднім об'єктом злочину впливають із змісту злочинного діяння. Цієї думки також приримуються автори О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, зазначаючи, що «злочинів, які посягають на честь і гідність особи, але при цьому не посягають на її волю розділом III Особливої частини КК України не передбачено. Тобто, честь і гідність особи не є основними безпосередніми об'єктами кримінально-правової охорони у жодному складі злочину. Водночас вони є додатковими об'єктами посягання: факультативним (наприклад у ст. 120, 149, 154, 161, 365 КК України та ін.); обов'язковим (наприклад у ст. 387, 126, 127 КК України та ін.)» [9, с. 450].

О.С. Наумова за критерієм безпосереднього об'єкта злочину проти волі, честі та гідності особи поділяє на: 1) злочини, що полягають у незаконному позбавленні/обмеженні особистої свободи та недоторканності особи (ст.ст. 146–148, 151 КК України); 2) злочини, що полягають у позбавленні особистої свободи та недоторканності особи або її обмеженні, поєднані з експлуатацією людини (ст. 149 КК України) чи вчинені шляхом експлуатації (ст.ст. 150, 150-1 КК України) [16, с. 9]. На нашу думку, така класифікація, не враховує юридичну природу насильницького зникнення (ст. 146-1 КК України), а тому є не зовсім вірною. Кваліфікуючи злочини проти волі, честі та гідності, передбачені розділом III Особливої частини КК України – авторка поділяє їх на злочини проти особистої свободи та недоторканності особи. Насильницьке зникнення ж може бути результатом не лише незаконного позбавлення свободи, але й дій, що спершу були законними, а незаконними стали через відмову визнати факт позбавлення людини свободи або через приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

А.В. Андрушко стверджує, що класифікація злочинів проти волі, честі та гідності особи за критерієм безпосереднього об'єкта має доволі умовний та дискусійний характер та пропонує дві інші класифікації усіх злочинів проти волі, честі та гідності особи:

а) в залежності від вікових характеристик потерпілої особи на: 1) злочини, які посягають на волю, честь та гідність виключно дітей (ст.ст. 148, 150, 150-1); 2) злочини, які посягають на волю, честь та гідність осіб будь-якого віку (ст.ст. 146, 146-1, 147, 149, 151, 151-2) [17, с. 102].

б) в залежності від того, чи пов'язана криміналізація аналізованих діянь з імплементацією норм міжнародного права, злочини, передбачені в розділі III Особливої частини КК України на: 1) діяння, криміналізація яких не була пов'язана з імплементацією норм міжнародного права (ст.ст. 146, 148, 150-1, 151); 2) діяння, які з'явилися в КК України завдяки імплементації норм міжнародного права (ст.ст. 146-1, 147, 149, 150, 151-2) [17, с. 102].

Відзначаємо, що при криміналізації насильницького зникнення серед українських вчених були різні думки стосовно доцільності чи недоцільності криміналізації діяння: О.М. Броневицька [20], О.Г. Колб та В.В. Кондрагишина [21] висловлювались проти виокремлення насильницького зникнення в КК як самостійну норму, а К.П. Задоя [19], В. Ю. Цвікі [23] та О.С. Наумова [22] висловлювались за необхідність виокремлення такої норми. Також дискусії з приводу розміщення ст. 146-1 КК України у розділі III тривають з моменту її доповнення згідно із Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 № 2505-VIII [1], а питання визначення родового об'єкта кримінального правопорушення – насильницького зникнення все ж залишається відкритим та широко обговорюваним.

У тексті Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. [3] та у підпункті «і» пункту 1 ст. 7 «Злочини проти людяності» Римського статуту Міжнародного кримінального суду [18] – наголошу-

ється, що насильницьке зникнення належить до злочинів проти людства. Проте український законодавець передбачив відповідальність за це кримінальне правопорушення у Розділі III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» Особливої частини Кримінального кодексу України. Такий підхід був, ймовірно, зумовлений сутнісними характеристиками насильницького зникнення у ст. 2 Конвенції, де зазначено про протиправні дії у формі «викрадення» та «позбавлення волі». Звідси безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення у ст. 146-1 Кримінального кодексу України є воля особи.

Погоджуємось з думкою Андрушко А.В., що обґрунтованість підходу українського законодавця цілком зрозуміла, оскільки насильницьке зникнення нерозривно пов'язане з позбавленням особистої свободи, однак враховуючи особливості юридичної природи цього діяння – виникають сумніви у віднесення насильницького зникнення до посягань на свободу особи [17, с. 129].

Погоджуємось з думкою К.П. Задоя та іншими вченими, що насильницьке зникнення порушує не одне, а цілий комплекс прав людини (права на свободу та безпеку, права на визнання правосуб'єктності, права не піддаватись нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню), а також створює істотну загрозу праву на життя [19, с. 62]. Серед прав людини, на які посягає насильницьке зникнення: право на безпеку та гідність особи; право не зазнавати тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень чи покарань; право на гуманні умови утримання; право на юридичну особистість; право на справедливий суд; право на сім'ю; право на життя – у разі, якщо зниклого вбивають (зазначається, що смерть потерпілого майже завжди є результатом насильницького зникнення). Аналізоване діяння має на меті не лише знищити особу фізично, але й стерти сам факт, що ця людина колись існувала, стерти пам'ять про неї [24, с. 198; 25, с. 43].

Для з'ясування безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, варто розуміти, що під основним безпосереднім об'єктом слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які насамперед та головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи КК України.

Аналізуючи Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. [4], розуміємо, що насильницьке зникнення належить до злочинів проти людства (так само і враховуючи норму підпункту «і» пункту 1 ст. 7 «Злочини проти людяності» Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998, в дії від 01.07.2002, № 3854 [18]).

Український законодавець при криміналізації насильницьких зникнень розмістив цю норму саме у Розділі III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» Особливої частини КК України. Можливо такий підхід був зумовлений саме сутнісними характеристиками, які передбачені у ст. 2 Міжнародної Конвенції – «протиправні дії у формі «викрадення» та «позбавлення волі». Тобто, відповідно до проаналізованого – безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення у ст. 146-1 КК України є воля особи.

Насильницьке зникнення може бути результатом не лише незаконного позбавлення свободи, але й дій, що спершу були законними, а незаконними стали через відмову визнати факт позбавлення людини свободи або через приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування [17, с. 4].

Важливою ознакою насильницького зникнення є те, що суб'єкт вказаного діяння спеціальний – «представник держави, в тому числі іноземної», і вчиняється у безпосередньому зв'язку з політикою держави.

Як свідчить аналіз судової практики, вітчизняні суди не розуміють специфічну правову природу насильницького

зникнення, не розрізняючи відмінності між незаконним позбавленням волі або викраденням людини та насильницьким зникненням [17, с. 130].

Насильницьке зникнення має на меті не лише знищити особу фізично, але й стерти сам факт, що ця людина колись існувала, стерти пам'ять про неї. Комісія міжнародного права ООН у 1996 р. підкреслила, що хоча насильницьке зникнення має порівняно недовгу історію, цей злочин слід включити до переліку злочинів проти людства через його жорстокість і тяжкість [24, с. 204]. Навіть якщо має місце один випадок насильницького зникнення, який є частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, винний у його вчиненні підлягає міжнародній кримінальній відповідальності [24, с. 205].

Відповідно до ст. 1 Декларації ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 18 грудня 1992 р. [11]: «Будь-який акт насильницького зникнення ставить осіб, які зазнали цього поза захистом закону, а також спричиняє тяжкі страждання їм та їхнім сім'ям. Він є порушенням норм міжнародного права, яке гарантує, зокрема, право на визнання правосуб'єктності особи, право на безпеку та свободу особи і право не зазнавати катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведіння і покарання. Він є також порушенням права на життя чи є серйозною загрозою для цього права». Насильницьке зникнення – діяння, яке не лише направлено на окрему людину, а діяння, яке вчиняється суб'єктом

іноземної держави і має на меті залякати та демобілізувати інших осіб, починаючи з найближчих членів родини і закінчуючи соціумом загалом.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що безпосереднім об'єктом насильницького зникнення слід визнавати безпеку людства. Безпека людства як охоронюваний кримінальним правом інтерес (об'єкт) представляє собою стан захищеності людства в цілому або демографічних груп від загрози їх фізичного існування, що походить від суб'єктів кримінального права.

Ми вважаємо, що специфіка безпосереднього об'єкту свідчить, що ст. 146-1 має бути розміщена у розділі XX Особливої частини КК України, це дозволить краще відобразити особливість юридичної природи насильницького зникнення та у правозастосовній практиці уникнути суперечностей.

Висновок. Підсумовуючи, варто зазначити, що криміналізація цього діяння була необхідною для захисту прав людини від насильницьких зникнень, захисту потерпілих та їх сімей. Однак, необхідно також вказати, що імплементована ст. 146-1 КК України потребує суттєвого вдосконалення та перенесення ст. 146-1 КК України в розділ XX Особливої частини. Вважаємо, що існує необхідність розкрити саме специфічну юридичну природу ст. 146-1 КК України, яка імплементована в національне законодавство з Міжнародної Конвенції [3] та детально відмежувати це кримінальне правопорушення від суміжних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Верховна Рада України*. Поточна редакція – Редакція від 02.01.2020, підстава - 113-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція від 19.08.2022, підстава - 2472-IX), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Закон України від 17.06.2015 № 525-VIII. *Верховна Рада України*. Поточна редакція – Прийняття від 17.06.2015, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-19#Text>
4. Горбачевський В.Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник. За заг. ред. В.Я. Горбачевського. К. Атіка, 2005. 378 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r179.pdf>
5. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. – 488 с.
6. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск, «Пороги», 1992. 168 с., URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2013/Vaganov_1992.pdf
7. Тація В.Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. с. 126–143
8. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник, за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид. – К.: Брінком Інтер, 2005. – 480 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Крым-Загал.pdf
9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник. За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. – 944 с.
10. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон від 11.12.2003 № 1382-IV. *Верховна Рада України*. Редакція станом на 29.12.2021, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>
11. Декларація ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: прийнята резолюцією 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_225.
12. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Віате, 2020. 560 с., URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/0/479372.pdf>
13. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с., URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/UgolovPravoOsob.pdf
14. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. – 680 с.
15. Тація В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.
16. Наумова О.С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями розділу III Особливої частини КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.
17. Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. - Ужгород, 2021. - 675 с.
18. Rome Statute of the International Criminal Court adopted on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, No. 3854, URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588
19. Задоя К.П. Визнання насильницького зникнення злочином sui generis за кримінальним правом України: pro et contra. Право і громадянське суспільство. 2015. № 4. С. 59–73.
20. Броневицька О.М. Відповідність положень чинного Кримінального кодексу України про відповідальність на особисту свободу особи вимогам міжнародно-правових актів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2010. № 3. С. 319–327.
21. Колб О.Г., Кондратишина В.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з торгівлею людьми в Україні. Боротьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.). Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. С. 134–138.
22. Наумова О. Окремі аспекти криміналізації насильницького зникнення людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 119–126; Наумова О.С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями розділу III Особливої частини КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. С. 4, 8, 11, 15.
23. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11; наук. кер. канд. юрид. наук, доцент Т. І. Левицький ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". Одеса, 2018. 247 с.
24. Vitkauskaitė-Maurice D., Žilinskas J. The Concept of Enforced Disappearances in International Law. *Jurisprudence*. 2010. № 2 (120). P. 197–214